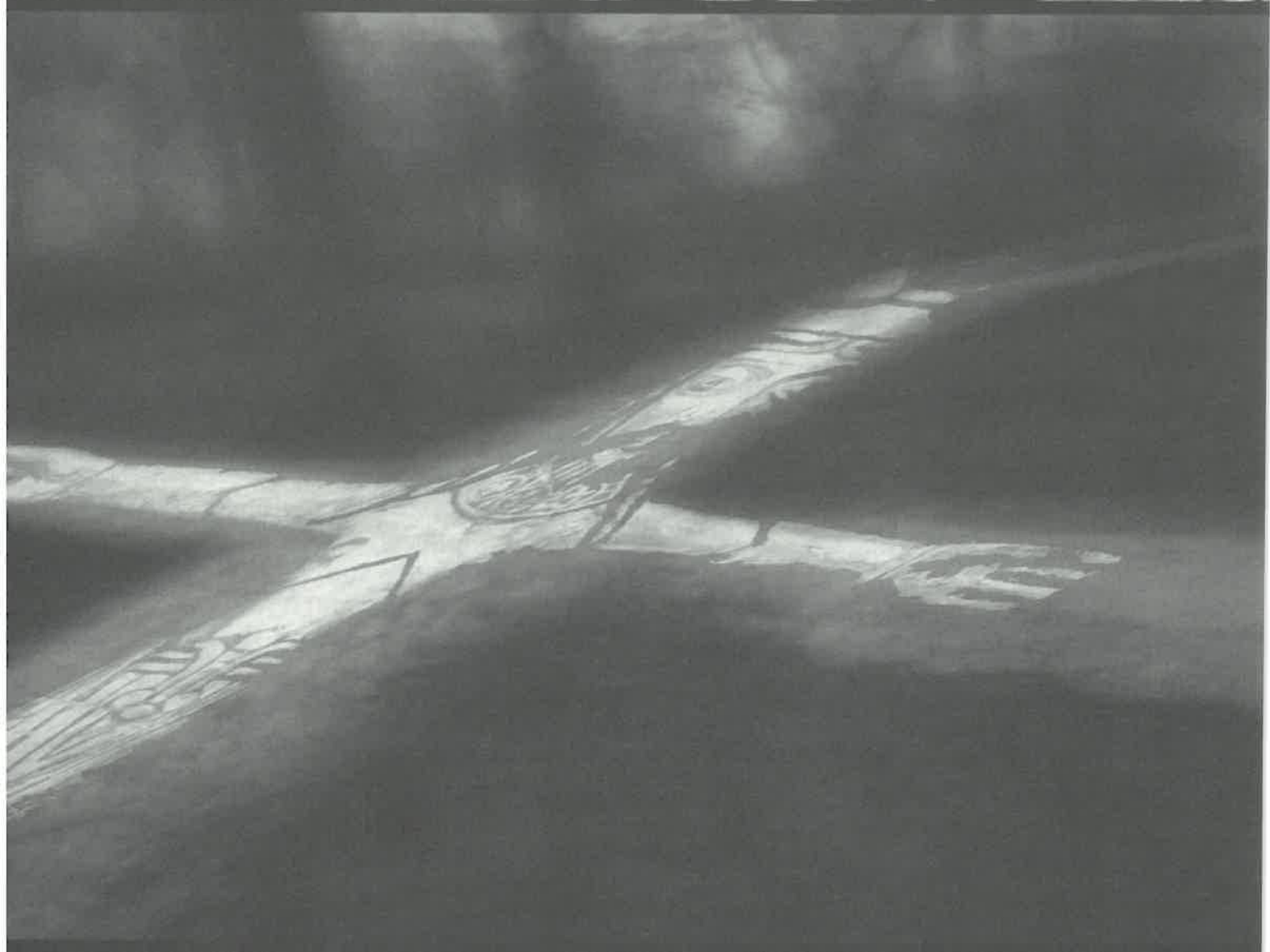

Kirkens UNDERVISNING

2
1999
juni

TEMA: Kristendommens komme til Danmark

"Dynamisk middelalder"

Indhold

"Dynamisk middelalder" 2
Højskoleforstander Henning Nørhøj

Kirken i middelalderen 3
Højskoleforstander Henning Nørhøj

... og gjorde danskerne kristne! 5
Seminarirektor Henning Fogde

Bro til et nyt årtusinde - 9
Af cand.mag. Annelise Nymark
og sognepræst Lars Nymark

Middelalderens mystik og dens billedsprog 15
Sognepræst Kirsten Kjærulff

Anmeldelser 22

Medlemsprofil 23
KFUM og KFUK - et religionspædagogisk laboratorium

Forsideillustration: Birger Holmgaard
Johansen, Thorsager.

Dette var overskriften på den svenske forsker Michael Nordbergs bog fra 1984. I sin bog gør Michael Nordberg op med de tilvante forestillinger om middelalderen som en mørketid, idet han rede for de intellektuelle signaler, som middelalderen sender frem til vor egen tid. Bogen beskriver i øvrigt på en livfuld og fascinerende måde det middelalderlige samfund og den betydning, som religion og overtro spillede.

Vi har udnævnt 1999 til et "middelalderår", idet vi i forskning, litteratur og oplysning koncentrerer os om denne epoke i historien. Hvorfor middelalderen? Spørger nogle. Svaret er at finde i den almindelige religiøse og filosofiske interesse i de senere år. Man ser middelalderen som den tidsperioder, hvor mystik og den umiddelbare gudserfaring var en virkelighed. I sin artikel om middelalderens mystik og billedsprog skriver Kirsten Kjærulff: "I takt med, at sekulariseringsprocessen, renæssancens naturvidenskabelige paradigme og Descartes' rationalistiske filosofi satte sig igennem, er vor virkelighedsopfattelse de sidste 4-5 hundrede år blevet begrænset til en stadig mere rationel, empirisk og analytisk opfattelse.. Det har bevirket, at kristendommens mystiske aspekter i dag er gledet stærkt i baggrunden." I øvrigt vil Kirsten Kjærulff åbne vore øjne for middelalderkunstens billedsprog - ja, få os til at gå et skridt tilbage fra den populære renæssance.

At se middelalderen er en pædagogisk opgave, som las Nymark har påtaget sig med sin artikel, hvori der gives mange anvisninger på, hvordan vi sætter børnene og os selv i gang med at komme ind i middelalderens univers.

Det særlige danske aspekt kommer til udtryk i en undervisningsmodel af Henning Fogde, hvor vi

kan arbejde med kristendommens komme til Danmark og få et levende indblik i den sammenvævning af politik og religion som missionen i Norden var udtryk for. Ja, middelalderen var tiden for helhedstænkning: politik og kristendom, sjæl og krop følelse og fornuft - alt gik i ét.

**Højskoleforstander
Henning Nørhøj**

Kirken i middelalderen

Artiklen giver et kort oversigtsagtigt rids af den kirkehistoriske udvikling fra tidlig til sen middelalder. I denne periode er kirkehistorie på mange måder verdenshistorie, idet kirkens magt rakte langt ind i det verdslige område.

**Højskoleforstander
Henning Nørhøj**

1. Den tidlige middelalder til ca. 1000

Kirken havde de første 300 år af sin historie stået overfor jødedommen og den græske og romerske verden. Nu bredte den sig først og fremmest mod nord, op i den germanske og frankiske verden. Kirkens opgave blev dermed også en anden, end da den mødte grækerne og romerne. Fra at have været en lille og måske mærkelig sekt var den nu blevet en imponerende institution, som nu også viderebragte den antikke kultur og kunst.

Kirken i den tidlige middelalder så nu mere og mere sin opgave i at prædike moral, arbejde for opdragelse af de døbt og i øvrigt at præge germanere og frankere med den antikke kultur. Latin blev nu kirkens sprog og det nye Europas mulighed for at kommunikere over grænserne. Kirkens mænd var lærde folk, der kunne læse og skrive og klare politiske opgaver. Kirken gik ind i den sekulære verden. Kongen blev dens overhovede, hvilket var tydeligt i den frankiske kirke. Kong Clodevig 481-511 lod kirken organisere efter den germanske statsmodel, mens indholdet blev den romerskkatolske kristendom. Kongen udnævnte selv biskopperne, som i øvrigt kom fra rigets ledende klasser og fik ejendom i len. Paven var stort uden indflydelse, mens kongen selv indkaldte til rigssynoder. Kirken fik ejendom og politisk indflydelse.

Et højdepunkt i den tidligere middelalders sammensmeltning af kirke og stat har vi med Karl den Stores, som blev kronet til frankernes kejser ved en højtidelighed i Rom år 800. I ham forsendes kirke og politik. Han følte sig direkte udvalgt til sit embede af Gud og så sig selv som ansvarlig for sine undersåtter timelige og åndelige frelse. I overensstemmelse

med kirkefaderens Augustins tanker i "Gudsstaten" udformede Karl et *teokrati* (gr.: Gudsstyre). De gejstlige i Karls nærmeste omgivelser kom til at spille en vigtig politisk og kirkelig rolle. Den mest indflydelsesrige var *Alkuin* af York, som sammen med andre lærde fra England stod bag den kulturelle og kirkelige opblomstring i det frankiske imperium, som vi kalder *den karolingiske renæssance*.

Karl den Stores søn, Ludvig den Fromme (814-40) fortsatte faderens arbejde for kirken. Han var ikke mindst optaget af at reformere munkevæsenet. Klosterreglerne blev skærpet og optagelsen blev stort set indskrænket til overklassens mænd. Kirkens mission blev ligeledes fremmet af kejser Ludvig. Han stod bl.a. bag missionen i Danmark.

2. Højmiddelalderen (1000-1300)

Højmiddelalderen er den periode, hvor stat og kirke for alvor kommer til at stå overfor hinanden. Med baggrund i en række klosterreformer med krav om personlig fromhed og et stadigt mere strålende gudstjenesteliv var kirkens selvbevidsthed steget. Det måtte nødvendigvis føre til en konfrontation med staten mht. kirkens selvstændighed.

Konfrontationen blev tydelig i forholdet mellem pave Gregor d. 7. (1073-1085) og den tyske konge Henrik d. 4. (1056-1104). Gregor d. 7. var en stærk personlighed, der med stor viljestyrke bl.a. gennemtvang cølibat for præsterne. Han hævdede endvidere kirkens egen ret til udnævne biskopper og andre gejstlige. Da Henrik d. 4. efter germansk skik udnævnte en ny ærkebiskop i Milano, protesterede Gregor d. 7., lyste Henrik i band og løste dermed hans un-

dersætter fra deres troskabsed. Henrik, der frygtede et oprør henvendte sig til paven, som opholdt sig på sin borg i Canossa i Appenninerne.

Klædt i bodskappe, barbenet kastede han sig for Gregors fødder, hvorefter paven ikke havde andet at gøre end at efterkomme den bodsgørendes ønske og indlemmer ham i kirkens fællesskab igen.

Det er gammel spørgsmål i kirkehistorien, hvem der egentlig sejrede i Canossa. Nogle mener, at det var den bodgørende konge, fordi paven som præst ikke kunne nægte ham tilgivelsen. På den anden

side var kongens ydmygelse tydelig for enhver. Kongedømmet havde lidt nederlag i forhold til kirken og pavedømmet var løftet op til at blive den europæiske stormagt.

Konflikten mellem pavemagt og fyrstемagt kaldes *investiturstiden* (investitur – ikklædning), dvs. en strid om. Hvem der skulle give biskopperne deres værdighedstegn, ringen og staven – og det vil i realiteten sige, et spørgsmål om, hvem gejstligheden skyldte troskab. Striden udviklede sig op i 1200-tallet, hvor pave Innocents d. 4. fik afsat den tysk-romerske kejser, Frederik d. 2. og dermed stod som den egentlige verdensheriker.

Nye munkeordener så dagens lys. Det gælder cistercienserne. Fornyet kom igen fra Frankrig, hvor den unge adelsmand, Bernard (1090-1153) grundlagde et klo-

ster i Clairvaux. Klostrene efter Bernard idé var selvstændige i forhold til biskoppen og udgjorde egne selvforsynende enheder. Dominikanerne var en anden ny orden, grundlagt af en spansk munk, Domingo (1170-1221). En af de mest berømte dominikanerne var den lærde teolog Thomas af Aquino. (1226-1274). Ordene lagde vægt på fattigdom og solid videnskabelig uddannelse.

Endelig grundlagde den italienske rigmandssøn, Frans fra Assisi en munkeorden, hvor den absolute fattigdom var idealet. Franciskanernes virkeområder var de store byer og købstæderne, som nu voksede frem som følge af sociale forskydninger.

Teologi og videnskabelighed udviklede sig i højmiddelalderen. Man fik udvidet kendskab til Aristoteles' værker og interessen for filosofi og naturvidenskab udviklede sig. Således brugte Thomas af Aquino Aristoteles til at begrunde troens indhold. Universiteter blev etableret i de nye store byer. En af de første universiteter blev grundlagt i Bologna, mens Paris' universitet hurtigt blev det førende indenfor den teologiske videnskab.

Senmiddelalderen (1300–1500)

Mystik og åndelige bevægelser kom til at præge 1300 og 1400-tallets kirkelige liv. Man reagerede mod den videnskabelige teologi og søgte efter det umiddelbare forhold til Gud i et personligt fromhedsliv. Thomas af Kempis (1380-

1471) skrev:

"Hvad gavner det dig at anstille dybsindige undersøgelser over Treenigheden, dersom du ikke ejer den ydmyghed, uden hvilken ingen kan behage den treenige Gud?..Jeg vil hellere føle sand angere end være i stand til at skildre, hvori den består.."

En ny opfattelse af mennesket bryder frem i senmiddelalderen. Hvor mennesket før blev forstået som en del af det fælles samfund i dets afhængighed af kirken, så forstår man nu mere og mere mennesket som frit og uafhængigt. I de store italienske byer gik denne ny opfattelse mennesket sammen med en fornyet interesse for den antikke oldtid. Man ville "tilbage til kilderne" og en "genfødsel" af antikken. Den nye individualisme og frigjorthed fra den kirkelige autoritet blev en af de vigtige forudsætninger for reformationen.

(Artiklen er stærkt afhængig af fremstillingen i Martin Schwarz Lausten: Kirkehistorie, ANIS 1997)

... og gjorde danskerne kristne!

Et undervisningsemne og dets muligheder

Mange voksne og børn har hørt historien om munken Ansgar og om biskop Popo, der bar jernbyrd. Men hvordan kan vores historiske kendskab bruges i undervisningen? Hvordan kan vi levendegøre noget, der skete for 1000 år siden? Denne artikel giver en nøgtern skildring af de gamle begivenheder og kommer med et bud på, hvordan historierne kan integreres i undervisningen.

Seminarirektor Henning Fogde

Da Harald Blåtand, den første kristne konge i Danmark, skulle skrive en indskrift på en mindesten over sin mor, dronning Thyra, undlod han ikke at gøre opmærksom på sine egne bedrifter. En af dem var altså, at han havde gjort danskerne kristne! Hvad det betød, er ikke så let at afklare mere end 1000 år efter. Men det kalder på vores nysgerrighed, og en beskæftigelse med det giver mulighed for at komme vidt omkring og at tage mange væsentlige spørgsmål op i en undervisning. Det følgende er derfor en række overvejelser over, hvad vi kan bruge dette stof til, hvad det rummer, og hvordan det kan præsenteres f. eks. over for en gruppe minikonfirmander eller måske i et samarbejdsprojekt mellem kirke og skole for elever på 3. - 4. klassetrin.

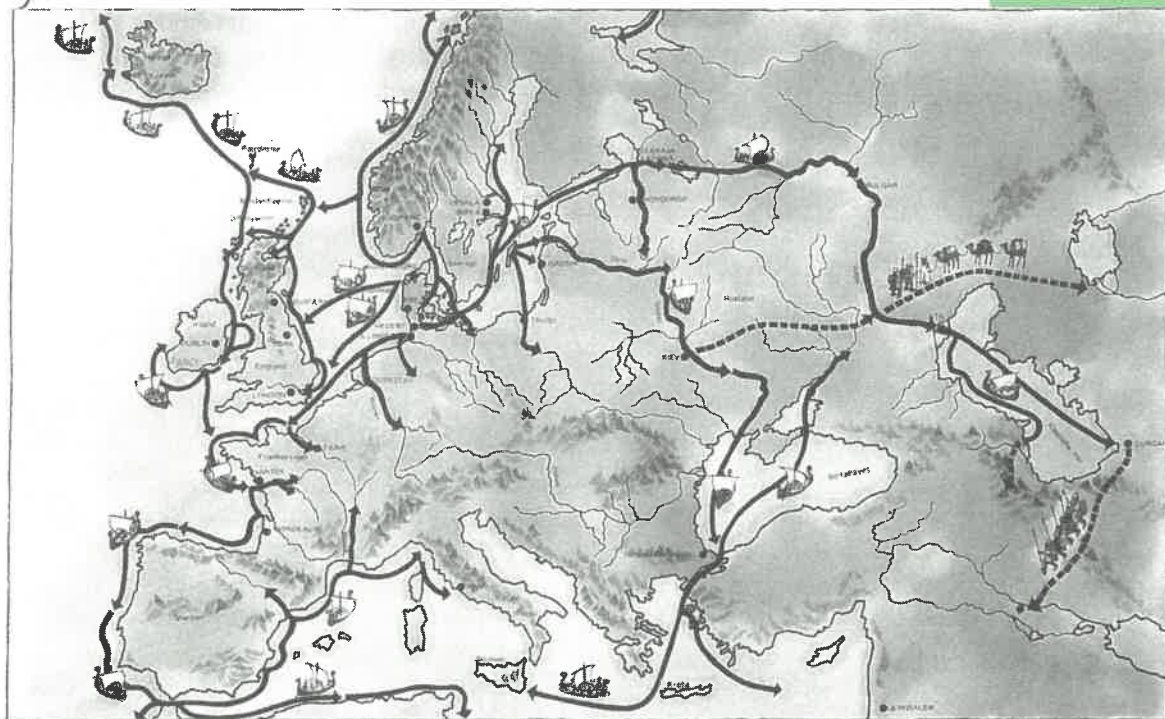
Hensigten

Formålet med undervisningen er, at børnene får en oplevelse af de begivenheder, der i sin tid fik danskerne til at blive kristne, at de oplever, hvordan den kristne dåb fra den allerførste tid var afgørende for, at folk tilhørte den nye tro, at de forstår, hvordan kristendommen ganske langsomt ændrede danskernes måde at leve livet på, og at danskernes liv stadig er præget af det, der skete dengang, uanset hvordan man i øvrigt har det med kristendommen.

Historien bag

For 1100 år siden var der opbrud i Danmark. Der blev flere og flere mennesker, og man opdagede, at der var en verden nede mod syd. Den verden var tillokkende for mange. Mange dernede levede bedre, end man gjorde i det kolde Nord. Europa var på den tid domineret af det store frankerrige, som netop i de år standsede muslimernes udbredelse mod nord. Voldsomst gik det til i slaget ved Poitiers i 732. Allerede i år 800 drog frankernes kejser til Rom. Der udnævnte paven ham til „Kristenhedens vogter“, og dermed havde frankerriget fået den plads i kristenheden, som det gamle romerrige engang havde haft. Der var langt op til det kolde Norden, men frangerne rykkede hele tiden nærmere og nåede snart op til det gamle sachsiske rige. I 776 tilbød sachserne „frivilligt“ at antage kristendommen.

Nu var Europa rykket ganske nær på. Men ikke nok med det. Araberne herskede over hele området omkring Middelhavet. Ville europæerne handle med Orienten, måtte man sejle gennem Østersøen og ad de russiske floder til Det kaspiske Hav og Bagdad. Og selv om tiderne efterhånden mildnedes, blev man ved med at bruge disse handelsruter. Det betød mange fremmede handelsmænd i Norden. Det betød handelspladser og byer som f. eks. Hedeby og Ribe. Og med handelen kom også påvirkningen udefra. Det var måske også denne påvirkning udefra, der gjorde, at danskerne efterhånd-

den blev samlet i ét rige. Vi ved ikke så meget om det, men vi ved, at da den danske høvding, Harald Klak i 826 forsøgte at vinde den danske trone, søgte han kontakt med frankernes kejser og lod sig døbe. Der er ikke mindre end to beretninger om den begivenhed. Den ene er skrevet af Rimbert, Ansgars ven, og den anden af en fransk hofdigter. Han smurte tykt på:

„Se, da svæver over Rhinens vande vel hundrede snekker. Smukt er hvert eneste skib, prydet med snehvide sejl. Det er den stolte danske sendefærd, som kommer fra danernes stammer. Harald, der byder som drot, står på det forreste skib. Dig, kejser Ludvig bringer han hyldest, som det bør sig!“ Kejseren holdt selv den danske konge over dåben, og så vankede der gaver. „Først en kjole af purpur, baldyret med kostbare stene, rundt om en bræmme af guld smykket i randen med pragt. Og ved hans side hængte han et sværd, kejseren selv havde båret og føjed til remmen, der strålede af guld!“ Det er nu ikke sikkert, det er gået så fornemt til. Men sikkert er det, at mange danskere lod sig døbe, af og til sikkert for at få magt og indflydelse og for at få del i dåbsgaverne.

Ansgar

Mange voksne har hørt fortællingerne om Ansgar, munken der drog op og kristnede de vilde nordboer. Ansgar har nu nok aldrig spillet den rolle, man har tillagt ham. Oplysningerne er nemlig fra en helgenbeskrivelse. Også her var man tilbøjelig til at pynte på begivenhederne. Men fortællingen om Ansgar kan i hvert fald være med til at illustrere den kamp, der må have fundet sted mellem kristendommens livsform og nordboernes gamle måde at leve livet på. Det er Ansgars ven Rimbert, der fortæller om, hvor svært det var at finde „en Herrens mand“, der turde rejse med danskeren Harald Klak til Danmark:

„De rystede alle sammen på hovedet og sagde, at de ikke kendte nogen, der var så from, at han for Kristi skyld ville påtage sig så farlig en færd. Men så var der en abbed i salen, som rejste sig og sagde, at han i sit kloster havde en munk, der var så opfyldt af sin tro, at han gerne ville lide for Guds navns skyld.“

Det var Ansgar. Han var opdraget i et fransk kloster og havde lært sig det sachsiske sprog. Det lignede det danske. Med besvær fandt man endnu en munk, der

ville rejse med. Han hed Autbert, og kejseren gav dem messetøj, telte og den slags med, og de to mænd kom så med på Haralds skibe. Legenden fortæller, at det ikke gik til uden besvær. Kongen var „endnu rå og ny i troen og forstod ikke, hvordan man skulle behandle kirkens mænd.“ De nåede dog til Hedeby, og her var Ansgar en tid, inden han rejste videre til den svenske kongeby Birka i Mälaren. Det var her, den første kirke i Norden blev bygget. På sine ældre dage bosatte Ansgar sig i Hamborg. Han blev udnævnt til ærkebiskop af Norden. Men det gik trægt med missionsarbejdet. En ny dansk konge forbød munkene at prædike, og Ansgar selv måtte flygte over hals og hoved, da vikingerne plyndrede Hamborg.

Men der kom igen bedre tider, og Ansgar fik lov til at bygge en kirke i Hedeby. Da Ansgar døde, blev han begravet under højalteret i Sct. Peters kirke i Bremen. Ikke lang tid efter blev han ophøjet til helgen, og hans efterfølger blev den Rimbert, der havde skrevet om ham.

Den nye tro erobrer Danmark

Efterhånden var der flere og flere danskere, der kom i kontakt med

kristendommen. Vikingerne mødte den nye tro på deres togter ude i Europa, og handelsmændene fortalte om den, når de landede med deres varer på de danske kyster.

Langsomt måtte de gamle guder vige pladsen. Det gjaldt de ældgamle frugtbarhedsguder, og det gjaldt Odin og Thor. Den nye tro havde en indre styrke, og danskerne blev mere og mere skeptiske med hensyn til de gamle gunders kræfter. De så jo, hvordan alle folkene sydpå med den nye tro fik fremgang og rigdom. Men man smed ikke uden videre de gamle guder ud. Lang tid efter, at Harald Blåtand havde antaget kristendommen, blev man ved med at dyrke de gamle guder med både menneske- og dyreofre. Men kravet om at anråbe Kristus og jomfru Maria blev stærkere og stærkere.

Allerede som ung havde Harald Blåtand mødt kristendommen. Han havde sympati med den nye tro, og det var derfor også naturligt, at han i moden alder gik over til kristendommen sammen med sine folk. Den berømte historie om præsten Popo, der overbeviste kongen ved at bære glødende jern, er en legende, men den viser lidt om, hvad det var for overvejelser, der optog rigets stormænd, når de skulle vælge tro. Det fortælles:

„at da kong Harald en aften sad med sine folk i hallen på sin gård,

snakkede man om, hvilken gud der var den stærkeste, Kristus eller de gamle guder. I hallen sad der en munk. Han hed Popo. Der var ingen, der kendte ham. Der kom så mange fremmede til kongens gård. Jeres guder er falske, sagde Popo. Der er kun én gud. Det er ham, vi lærer at kende gennem Jesus Kristus. Han er stærkere end både Odin og Thor og alle de andre. Ja, han er den eneste rigtige gud. De andre er slet ikke til. Kongen lyttede, men da Popo var færdig med at tale, sagde han: Er det sandt præst, så må du kunne bevise det ved at bære jern. Folk gøs. At bære jern var kun noget, man

Dalgaards romantiske billede af Ansgar, der døber et barn. Billedet hænger på Vallekilde Højskole

gjorde, når en dødsdømt skulle bevise sin uskyld. Næste dag samledes man om et stort bål i gården. En mand stod med et tungt stykke jern, som han glødede i ilden. Da det var rødglødende, blev Popo ført hen til bålet. Han strakte sine hænder frem, og manden lagde det glødende jern i hans hænder. Han bar det tværs over pladsen, indtil kongen råbte: Smid det! Så gik Popo hen og viste kongen sine hænder. De var helt uskadte. Mændene blev meget ophidsede, men kongen besluttede straks at lade sig døbe. Han var overbevist om, at Kristus var den eneste sande gud, og han forbød sine mænd

at ofre til Odin og Thor. I stedet skulle de dyrke Kristus som gud og hjælpe hans præster med at fortælle om den nye tro. Det var omkring år 960.

Nu bredte den nye tro sig langsomt i hele Danmark. Men præsterne var forsigtige. De lod langsomt den nye tro glide ind og overtage den gamle tros helligsteder, fester og ritualer. Men mener derfor, at der dybt under mange gamle danske kirker endnu den dag i dag kan findes spor af de gamle helligsteder. Kirken blev simpelthen bygget ovenpå. Samtidig forsvandt efterhånden de mange barbariske skikke som udsætning af børn og blodhævn, Slaveriet lempedes også og forsvandt efterhånden.

Undervisningen

1. Tag børnene med på museum og lad dem finde ting fra tiden, før kristendommen kom til Danmark. Hvad fortæller de om de gamle nordboers levevis og om deres tro?

2. Fortæl om, hvordan den egn, I bor på, må have set ud i disse „meget gamle dage“, hvor Danmark var fyldt med skove, sumpe, og hvor der fyldt med vilde dyr, mens menneskene måtte bo tæt sammen i små landsbyer for at beskytte sig mod alt det onde, der lurede. Invitér evt. en fagmand indenfor.

3. Fortæl om de gamle guder og om, hvordan man ofrede mennesker og dyr. Lad evt. børnene dra-

matisere en sådan offerfest.

4. Prøv ved hjælp af et kort over Europa at finde ud af, hvordan handelsmænd og vikinger sejlede rundt mellem landene i Europa. Brug også det kort, der er her i artiklen.

5. Fortæl og lad børnene dramatisere Harald Klaks besøg hos frankernes kejser.

6. Fortæl om Ansgars rejse til det vilde Norden. Kopier maleriet af Ansgar, der døber et lille barn. Det hænger på Vallekilde højskole. For 100 år siden var man tilbøjelige til at se med meget „romantiske“ øjne på oldtiden. Drøft, hvordan har pyntet på fortællingen og hvorfor man har gjort det.

7. Fortæl om dengang, hvor kong Harald mødte præsten Popo og lad børnene dramatisere begivenheden.

8. Besøg en gammel kirke og lad præsten fortælle om, hvornår den er bygget, og hvordan den har været indrettet fra begyndelsen. Kik specielt på døbefonten, der engang stod nede ved indgangsdøren. Hvorfor mon? Måske ved præsten også noget om, hvad der var på stedet før stenkirken.

9. Brug besøget i kirken til at drøfte med præsten, hvad den nye tro lærte danskerne om Gud og om, hvordan mennesker skal behandle hinanden.

Litteratur til forberedelsen

Politikens Danmarkshistorie, bind 2-3.

Martin A. Hansen: Orm og tyr. Kbh. 1952.

Jens Balle: Ansgar hos vikingerne. Kbh. 1985.

Henning Fogde: Guder i Nord. Kbh. 1993.

Henning Fogde: Kirken i Danmark I. Kbh. 1986 Lærerens bog og elevens bog.

Bro til et nyt årtusinde - fra middelalder til kommunikationsalder

***Byg en middelalderkirke!
Lav jeres egne kalkma-
lerier og tegn jeres op-
fattelse af livet. Bliv
træskærer for en uge
og skab en altertavle.
Det er nogle af de for-
slag, som denne artikel
kommer med. Udgangs-
punktet er et spørgsmål
til eleverne: Hvad vil I
tage med jer i rygsæk-
ken på vej over broen
til det nye årtusinde.
Artiklen tager afsæt i
en uges kirke-skole-sam-
arbejde for hele skolen.***

***Af cand.mag. Annelise
Nymark og sognepræst
Lars Nymark***

Skole-kirke-samarbejdet i Ebeltoft-Rosenholm-Rønde provsti inviterer skolerne til et samarbejdsprojekt 1999/2000, som grundlæggende vil stille det spørgsmål til eleverne: hvad vil I tage med jer i rygsækken på vejen over broen til det nye årtusinde? Hvilke værdier fra traditionen skal efter jeres mening være bropiller for livet i fremtiden?

Afsættet er middelalderen, som har været den europæiske - også den moderne - kulturs støbeske. Udgangspunktet er, at eleverne får mulighed for at komme på hold af et stykke autentisk middelalder. Det finder man stort set kun i vores middelalderkirker. De har til gengæld været det strukturerende centrum i dansk-europæisk kultur i de første 500 år af dette årtusinde.

Der er imidlertid ikke tale om et traditionelt middelalderprojekt, men først og fremmest et *samtids*projekt. Gennem oplevelse og erfaring bringes eleverne til selv at prøve at svare i ord, billede og musik på en række nutidsspørgsmål, som mødet med middelalderkirkens tekster, billeder og musik rejser:

Skal der være et sted hos os til det, der er større end os selv?

Er der en fortælling, som rummer alle svar?

Skal der også være vinduer, man ikke kan se ud af?

Hvordan ser livet ud, hvis det skal tegnes eller males?

Hvad skal der være i det centrale billedes spejl?

Kan gamle billeder bruges til at sige noget nyt?

Er der musik-"hit", som kan blive mere end 1000 år?

Kort sagt: hvad er bropillerne for livet i fremtiden?

Undervisningsprojektet henvender sig tværfagligt til alle skolens klasser. Det er tænkt som temauge for hele skolen, men kan selvfølgelig også anvendes til kortere og længere undervisningsforløb i enkeltklasser eller forarbejde til projektprøve eller forberedende projektprøve.

Undervisningsforløb

A. præsentationsdag i kirken

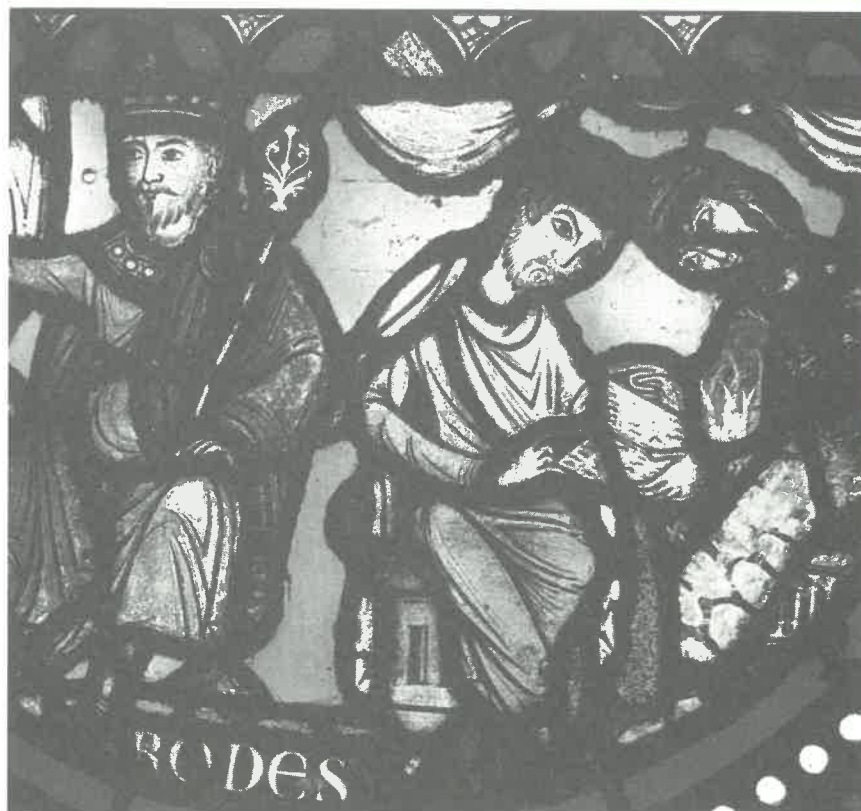
Klasserne deltager i lokal præsentationsdag i middelalderkirken af 1 times varighed. I ord, musik, billede og oplevelse præsenteres eleverne for kirken som centrum i middelalder-menneskets liv og daglige praksis, verdensbilledet, musikken, middelalderens billed- og forestillingsverden, håndværket, trosliv og helgendyrkelse, bibelteksten som den centrale "kode". Til det alt sammen er der heftet et nutidsspørgsmål til videre overvejelse, altså „Bro til et nyt årtusinde“.

B. Temauge på skolen

Først arbejdes der i klassen generelt med middelalderen og dens livssyn. Herefter kan der arbejdes helt eller delvist på tværs af klassetrin med en række delemner.

„Herodes“ Glasmaleri udført omkring 1145. Saint Denis, Paris

Udgangspunktet kunne være, at eleverne vælger sig ind på hver sit „værksted“: kirkebyggeri (granit/tegl), stenmesterarbejde, kalkmaleri, glaskunst, billedskærerarbejde, malerværksted, evt. tekstilkunst, skrivekunst, sang/musik. Det konkrete håndværk/det konkrete stykke middelalder bliver således indfaldsvinklen mod det fælles centrum og udgangspunkt for elevernes selvvirksomhed.

C. Byg en middelalderkirke

Det umiddelbare mål for undervisningsforløbet kunne være „byg en **ny** middelalderkirke“, altså indretning af et middelalderkirkerum på skolen, som netop ikke vil være en kopi af det gamle, men et udtryk for den bro (tanker, valg, håb, tro), eleverne gennem deres egne tekster, billeder mm. har tegnet ind i et nyt årtusinde ved at forholde sig til traditionen fra det forløbne.

D. Nytårskort/år 2000 - kalender/medie-fremvisning i kirken

Præsentation af elevprodukter kan tilføres et yderligere perspektiv. Billeder, tekster, fotografier af produkter (evt. digitalfoto) kan scannes ind til nytårskort, som eleverne producerer til forældregruppen eller andre. Eller klassen kan lave sin egen kalender.

Endelig planlægger skole-kirkesamarbejdet sammen med Landsforeningen Børn, Kunst og Billeder en fremvisning på storskærm af en fotomontage til musik af udvalgte elevprodukter, i et forsøg på i en kunstnerisk form at få traditon og fornyelse til at spille sammen.

Fra det samlede undervisningsprojekt skal her kort præsenteres idéoplæg til to værksteder:

- * Kalkmaleriværksted
- * Træskærerværksted

Kalkmaleriværksted

Hvordan ser livet ud, hvis det skal tegnes og males?

Middelalderens mennesker kom fra huse, der indvendig var sodede og tjærede. De kendte ikke til billeder på vægge og lofter. Kun i kirken og på slotte og herregårde var der billeder at se. Når landsbyens mennesker søndag trådte ind i det vældige kirkerum til gudstjeneste, befandt de sig til gengæld midt i et helt billedunivers med himlen og jorden og helvede under jorden, højtidsverdenen med kirken og den bibelske historie og rækken af helgener og dagligverdenen i huset og på marken, natur og overnatur, det gode og det onde, nutid og fremtid og tidens ende - i kalkmalerierne på vægge og hvælvinger i kirkerummet var det hele til stede. Tilmed i farver og former, som sammen med fakler og tællelysenes flakkende skær på murene gav et nok så levende indtryk. Middelaldermenneskets univers til stede i tegning og maling. Angsten, de allesteds luren-de farer - og kirkens herre og den tro og det håb, han bragte.

Hvis vi skulle tegne livet og vores univers, ville det blive anderledes - og billedernes status vil være en anden. For det første ligger der ud over den historiske udvikling for os et helt andet verdensbillede bag - og sammenhængende med det er vi holdt op med at se alting samlet. Vi anser det simpelthen for umuligt, at alt kan rummes i eet billede. Men måske kunne det være ganske sundt at prøve at tegne et billede af livet og

Selv dagligdags gøremål er et spørgsmål om godt eller ondt motiv. Her blander djævelen sig i kvindens smørkærning.

vores univers, hvad vi frygter og tror på og håber på?

A. Udflugt til Hyllested kirke - på opdagelse efter kalkmaleriet som billede og univers.

Der er kalkmalerier i mange af vores middelalderkirker. Engang har der sikkert været i dem alle. Men Hyllested kirke er særlig rig på fortællende kalkmalerier fra en sengotisk periode. Her finder man på vægge og hvælvinger hele middelalderens univers samlet.

Eleverne begynder med at orientere sig i rummets billedverden. Hvad mener de at se? De noterer og tegner skitser og fotograferer. Ved anvendelse af digital-foto kan billederne siden overføres til transparent til fællesbetragtning i klassen.

Sognepræsten fortæller om kalkmalerierne som udtryk for middelalderens univers.

En stor mængde kalkmalerier findes også på internettet bl.a. på web-siden <http://kalk.historie.ku.dk> og <http://www.kalkmalerier.dk>.

B. Kalkmalerierne gengives i klassen

Tilbage i klassen laver eleverne skitserne til færdige tegninger, som hænges op i klassen. Der fortælles om kalkmaleriets historie og teknik.

C. Kalkmaleriernes univers

Ud fra tegninger og fotos fra Hyllested kirke - og sognepræstens fortælling - peger eleverne grundmotiver ud i kalkmaleriernes univers:

- den bibelske fortælling

- legenden
- dagligdagsmomentet
- skyld og straf
- moral
- den gudsskabte verden - og afgrunden/Helvedet
- verdensbilledet
- håbselementet

Man kunne måske efterfølge se den lille video „Morten Maler“ (SFC - 11 min.) - en dukkefilm om en af middelalderens kirkemalere, der oplever, at en af hans figurer får liv. Det er Fanden selv, der træder ned fra væggen og går til angreb på ham. Helvede er løs, men som i alle eventyr, hvor det onde er til stede, klarer det gode sagen til sidst.

D. Moderne fresco-malerier - tradition og fornyelse

For de lidt ældre klassetrin kunne det udvide perspektivet at se kalkmalerier fra senere perioder, der nærmer sig vores egen tid. Det er oplagt at se på Joakim Skovgaards bibelske billeder fra 1906-13 i Viborg Domkirke. Skovgaards billeder har tydeligt afsæt i middelalderens billedunivers. Alligevel er der afgørende forskelle: der er i Viborg Domkirke ikke tale om et integreret, sammenhængende univers af menneskers hverdag og bibelens verden, men her er billederne alene koncentreret om fortælling/ forkyndelse af den bibelske historie. Det tydeligt moralise-

Sådan forestillede man sig døden omkr. 1500. Hvordan vil vi i dag fremstille døden?

rende element er borte. Tidløsheden er større. Håbsperspektivet er altdominerende uden angstmotiv som relief. Verdensbilledet er tydeligt et andet; øst-orienteringen har fået symbolsk karakter.

Man kunne også vælge at se på Carl-Henning Pedersen kalkmalerier i apsishvælvet i Ribe Domkirke. De er placeret det sted mod øst, hvor Kristus efter middelaldertraditionen troner på himmelbuen. Men Carl-Henning Pedersens univers og verdensbillede er tydeligvis et ganske andet, selv om elementer (enhjørningen fra Hyllested kirke f.eks.) fra middelalderen går igen. Er der måske endda tale om en kontrast til middelalderuniverset? Hvor Kristus efter traditionen tronedede, er der nu en Venussol (kærligheden, kvindelig-

heden, seksualiteten?), som himmelvæsenerne danser omkring.

E. Hvordan ser livet ud, hvis det skal digtes og tegnes?

Hvordan ville de enkelte elementer i middelalderens billedunivers se ud i dag? Hvad er livets vigtigste fortælling? Hvad er „dagligdagens“ indhold? Hvad tror vi på? Hvad frygter vi og kæmper vi med?

Hvad er vigtigt i livet? Hvad håber vi på?

Eleverne sættes til efter en fælles eller individuel associationsproces at skrive digte/lave dramatisering (begge dele er båret af det personligt involverende og reflekterende) og endelig tegne skitser.

F. Lav nye kalkmalerier

Undervisningsforløbet afsluttes med, at eleverne laver nye kalkmalerier på grundlag af deres skitser til, hvordan livet ser ud. Der kan laves vægflader eller triumfvægge i enkle materialer til formålet og med en overfladestruktur, som er tilnærmet kalkmaleriet.

Kalkmalerierne kan med held laves som middelalderværkstedsarbejde, hvor de enkelte elever udfører det, der er deres „speciale“

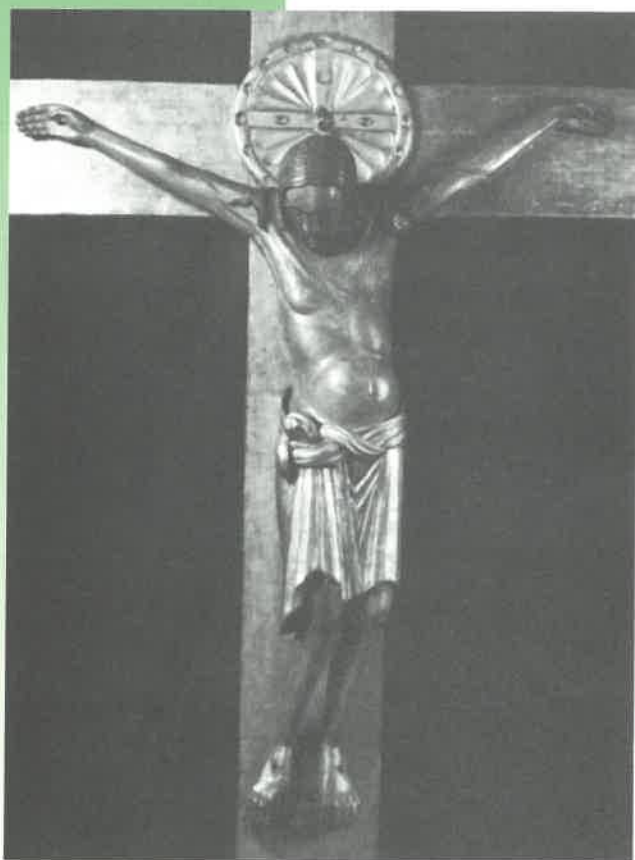
(dragter, dyr, mønster, ansigter mm.).

G. Elevernes produkter udstilles, eventuelt sammen med digtene.

Træskærerværksted

Hvad skal der være i billedets spejl?

Billedet er et spejl. Blot ser vi ikke som i et almindeligt, blankt spejl kun os selv gengivet, men vi får mulighed for se os selv sammen med det billede, som står i billedets spejl. Altertavlens træskærerarbejde var høj- og senmiddelalderkirkens vigtigste spejl, hvor man fik lov til at se sig selv i Guds billede. I de tidligere middelalderkirker var der ingen altertavle, men et centralt placeret østvindue, hvorigennem Guds lys skinnede ind på alterbordet og dem, der samledes i kirken. Altertavlen indtog i århundrederne efter østvinduet plads og funktion. Den skulle i sin farvepragt, sin håndværksmæssige og kunstneriske kvalitet overbevise om kristentroens magt og styrke, den skulle tjene som undervisning i det centrale i troen, og den skulle ved sit indhold være andagtsbillede, altså netop spejl, hvori et menneske blev holdt fast i sandheden. Der er næppe nogen tvivl om, at selv om kirkens officielle lære gik ud på, at billeder og krucifikser var sat op blot for at minde om Kristus, så blev de et langt stykke af vejen for menigmand til konkretisering af det guddommelige selv. At bede

Gero-krucifix (egetræ) i domkirken i Cologne fra omkr. 965

foran et billede, blev det samme som at bede til billedet. Billedet selv blev helligt: korsfæstelsesscenen, krucifikset, jomfru Maria, helgenerne. Ikke mindst middelaldertræskærerkunstens tredimensionalitet har båret med på det levende nærvær.

Sådan er det ikke for os. Billedet er ikke helligt - og det har det som sagt heller aldrig været hverken i katolsk eller evangelisk-luthersk lære. Men vi kender i høj grad til, at billedet er i besiddelse af kraft. Det er et spejl, som der netop kan ske noget med os selv ved at kigge i. Allerede middelalderen førte nye billeder ind i spejlets flade, f.eks. jomfru Maria og helgenerne. Hvilke billeder skal der være i vores spejl? Altså de afgørende billeder, som vi gerne vil have til at vinde magt og forvandlende betydning i vores verden?

A. Middelalderens altre/træskærerarbejder i den lokale kirke. Undervisningsforløbet indledes med en ekskursion til en lokal middelalderkirke.

Eleverne tegner skitser og fotograferer - eventuelt digital-foto, som kan printes ud på transparent til senere fællesbetragtning på skolen.

Der laves en aftale med den lokale præst om at fortælle noget af bibel-, symbol- og legendestoffet i altertavlen/krucifikset/andet træskærerarbejde - og om billedets funktion i middelalderens kirke og vores. Der kan måske samtidig være anledning til at fortælle om senmiddelalderens forskel på den katolske og lutherske kirke.

B. Middelalderaltertavlen fortælleforløb

Tilbage på skolen arbejder eleverne videre med tegninger og fotos.

Hvor det drejer sig om en middelalderaltertavle, rummer den for det meste et komprimeret fortælleforløb, hvor adskillige fortællinger og scener er samlet i ét billede. Der kan være tale om bibelberetninger og legender. Det er en slags tegneserie, hvor flere billeder er skubbet sammen til et. Der er en opgave i at prøve at gå den anden

vej: at opløse fortælleforløbet i en tegneserie med flere billeder. Det kan laves individuelt eller gruppevis.

Arbejdet må udløse en overvejelse over, hvorfor flere fortællekredse blev samlet i ét. Det øger billedets styrke og betydning.

C. Reliefkunstens/skulpturens muligheder

Det er vigtigt, at eleverne opdager reliefkunstens/skulpturens muligheder i forhold til maleriet. Det har netop været medvirkende til at give middelalderaltertavlen/krucifikset betydning, altså øge kraften og indflydelsen på beskueren. Det handler om den rumlige tredimensionalitet, som figuren og relieffet har. Et tableau med miniaturemennesker. Der er noget meget levende over det - som et videobillede, der er frosset fast.

Eleverne kan selv „modellere“ nogle af figurerne (fryse-billeder) med deres krop og arbejde med udtrykket. Netop den arbejdsform er at gå på opdagelse i figurernes dybde dimension.

D. Hvad er på spil i middelalderaltertavlen univers - og vores?

I middelalderen satte man korsfæstelsesscenen, Maria, apostle med deres symboler, helgener ind i altertavlen billedfelt. Det var de vigtigste billeder, man kunne komme på. Det var dem, mennesker skulle spejle sig i.

Lad eleverne komme med bud på, om det er de vigtigste billeder også for os i dag? Og hvis ikke, hvad synes de så, er de vigtigste

Kalkmaleriet viser vigtige stadier i et menneskes liv: Barndom, ungdom, døden. Hvilke stadier ville være de vigtigste for os at vise i dag?

billeder, som skulle sættes i en altertavle? Altså billeder, som vi gerne vil have mennesker til at spejle sig i, så de vinder betydning i verden. Billeder, som udtrykker tro og håb. Eleverne kan eventuelt sættes til at tegne skitser eller igen med deres krop „modellere“ figurerne.

E. Billedskærerteknikken

Eleverne får noget at vide om middelalderens billedskærerhåndværk: træskærerarbejdet, materialer, redskaber, kridering, bemaling, farvernes tilvirkning, guld, værkstedet. Der kan eventuelt også laves en aftale med en lokal snedker.

F. Eleverne forsøger sig selv i billedskærer/skulpturkunsten

Eleverne prøver selv at forme „de vigtigste billeder“. Der kan være tale om træskærer-arbejde, even-

tuelt i fortsat samarbejde med den lokale snedker. Eller de kan forme figurgrupperne i papmaché på ståltrådsskelet, ler, cernit eller lave lerrelieffer, som bemales. Det kan - ikke mindst for yngre elever - være nemmere og mindre farligt at „sætte på“ end at „skære af“!

Arbejdet er netop velegnet til at udføre i et værkstedskollektiv, akkurat som det foregik i middelalderen - med en arbejdsdeling mellem billedskærere, malere mm.

G. Elevernes produkter udstilles.

Alle kalkmalerier, der er vist hér er hentet på webadresserne <http://kalk.historie.ku.dk> og <http://www.kalkmalerier.dk>.

Middelalderens mystik og dens billedsprog

Billedbrug i kirkelig undervisning. En nøgle til aktualisering af kristendommens fundamentale sandheder?

Middelalderen var præget af mystik og religiøse oplevelser. Man tænkte i helheder, modsat i dag, hvor vores kultur er kendetegnet ved en splittelse mellem rationalitet og tro, sjæl og legeme, ånd og materie. Hildegard af Bingen udfordrer os til igen at turde tænke i helheder.

sognepræst Kirsten Kjærulff

Den usynlig Gud tog synlig og fysisk skikkelse, da *"Ordet blev kød"*. Derfor kan den kristne tro heller ikke begrænses til at være noget rent åndeligt som *"Ord"* og *"Logos"*, men må også formidles fysisk og sanseligt, f. eks. i billeder.

Inkarnationens mysterium og troen på *"kødets"* opstandelse er jo det, som i eminent grad giver kristendommen særstilling blandt alle religioner og verdensanskuelser. Derfor er Gud også levende og nærværende i hele den legemlige og fysiske eksistens. Derfor er Han ikke kun teologi og teori, men også bøn, meditation, mystik, dvs. levende praksis. Gud kalder på *hele* mennesket og venter på *hele* menneskets svar. For at blive levende, må troen derfor også udtrykke sig *legemligt* og *sanseligt* i tegn og billeder, altså mystikkens symbolske billeder. Deres særkende er for det første, at de erkendes syntetisk, dvs. *holistisk* i modsætning til sproglige udsagn, som erkendes analytisk, for det andet, at de er karakteristiske ved at gå dybere end det rent æstetiske plan.

Middelalderens religiøse billeder, leder fra det fysisk sanselige indad til det åndelige og dermed udtrykker de en *helhed* mellem det fysiske og det åndelige. (*Helhed* og *hellighed* har samme rod). Det er just denne enhed mellem det åndelige og det fysiske, mellem det guddommelige og det menneskelige, som er den kristne mystiks kerne: Kristusmysteriet, Gud, der åbenbarede sig som Men-

neskesønnen i Jesus, Guds Søn og Marias Søn.

Vores problem er imidlertid, at vi i vores moderne kultur gradvis har mistet sansen for inkarnationens radikale konsekvenser. Derfor er de største udfordringer til kristendommen i dag adskillelsen mellem ånd og materie, sjæl og legeme, tro og viden. På den ene side kommer splittelsen til udtryk i den praktiske materialisme (ateisme, positivisme eller "naturvidenskabstro"), som udelukkende fokuserer på den fysiske virkelighed. På den anden side i new age-bevægelserne, som ensidigt søger den åndelige dimension, og som særlig tiltrækker de mennesker, som søger forgæves i det danske kirkelige landskab efter mystikkens dimensioner.

Det er derfor min overbevisning, at vi i vores protestantiske kristendom må prøve at genfinde de mystiske dimensioner, som for en stor del er gået i glemmebogen gennem de sidste 4-500 års sekulariseringsproces op gennem renaissance og oplysningstid, hvis ikke vore kirkehuse skal ende som koncertsale og biblioteker, fordi menigheden er forduftet og blevet til såkaldte "kulturkristne", der under overflademalingen ikke aner, hvad kristendom er, og hvad den har med deres daglige tilværelse at gøre.

Billedet er fra Hildegards vision om Den Lysende

**"At have hørt om Gud -
det moderne menneskes
forhold til religion."**

Kristendommen er i vores lutherske folkekirkelige udgave blevet en "høre-religion", afhængig sprog og ord. Karakteristisk for sproget som medium, er jo netop, at det bygger på *begreber*, dvs., *abstraktioner*, *reduktioner*, som menneskehjernen foretager, når den *hæver sig op* over det konkrete og det sanselige.

Den karakteristiske erkendelsesvej er *analysen*, som går ud på at pille alt fra hinanden i de mindste dele og - ved logisk slutningskæder - mene, man kan finde frem til sandheden om det pågældende undersøgelsesobjekt.

Vores problem er af historisk art: I takt med, at sekulariseringsprocessen, renæssancens naturvidenskabelige paradigme og Descartes' rationalistiske filosofi satte sig igennem, er vor virkelighedsopfattelse gennem de sidste 4-5 hundrede år blevet begrænset til en stadig mere rationel, empirisk og analytisk opfattelse, som lader den syntetiske i stikken. Det har bevirket, at kristendommens

mystiske aspekter i dag er gledet stærkt i baggrunden. Den dybe sammenhæng, mysteriets holistiske dimensioner, er vanskelige at fatte og beskrive i moderne teologisk terminologi, bl.a. fordi det rationelle sprog er abstrakt og analytisk i sin struktur og ikke syntetisk. Hermed åbnes risikoen for, at kristendommen reduceres til morallære, en psykologisk, subjektiv fortolkning eller en abstrakt kosmologisk filosofi, som reducerer Gud til et begreb og det enkelte menneske til et tilfældigt fnug i universet, der sidder forladt tilbage, ensomt og frysende.

Men dermed forrådes kristendommens inderste hjerte, Kristusmysteriet. Derfor går væsentlige aspekter tabt i takt med,

at Bibelens og urkristendommen mysterier reduceres til historisk betingede myter, eller fænomener, som kan forklares rationelt.

Problemet er så gammelt som kristendommen selv.

Både i oldtiden og i middelalderen kæmpede kristendommen med de samme indre og ydre fjender som i dag: Allerede i de første århundreder er Kirken trængt af den foragt for materien, den fysisk/ legemlige virkelighed, som er kendetegnende for den hellenistiske gnosticisme. Kristendommens farligste modstander var dengang som nu ikke den hedenske materialisme, men den hellenistiske åndeliggørelse og nedvurdering af det fysiske.

Kirkefædrene (bl.a. Origenes, Irenæus og Augustin) betoner derfor det jordiske skaberværks og det menneskelige legemes værdighed som "*Helligåndens tempel*" og i forlængelse heraf sanseligheden i Gudstjenestens liturgi og sakramenter.

Dualismen har op gennem historien har været et stadig tilbagevendende problem. En åndelig strømning, som i middelalderen satte skred i den udvikling, som senere skulle føre til renæssancens

brud med helhedstænkningen, var *nominalismen*, med dens fornægtelse af *reelt indhold* i begreber som godhed og sandhed, som blev opfattet kun som *navne for en individuel (subjektiv) virkelighed*.

Hermed blev Gud absolut utilgængelig for menneskets fornuft og erfaring.

Nominalismen i 1100-tallet satte gang i de sproglogiske diskussioner på det nye universitet i Paris og lagde dermed grunden for skolastikken. Den kulminerer i 1300-tallets universalistrid, hvor den sammen med gnosticisme og spiritualisme fører til et principielt *brud mellem tro og viden* en splittelse, der op gennem de næste århundreder voksede sig stadig større.

Det afgørende skred fandt sted i renæssancen. Dens hovedanliggende var "menneskefrigørelsen", at gøre mennesket, det suveræne individ, til universets centrum. Det var, "*da mennesket tog magten og satte Gud fra bestillingen*". (Joh. Sløk). Dens modefilosofi var humanismen, som i sin oprindelige skikkelse var en ateistisk ideologi, der satte mennesket på den plads, Gud indtil da havde haft. Endvidere genfødselen af hellenistisk filosofi med den platoniske idealisme og dens syn på den fysiske skabte verden, på menneskelegemet og det sanselige som en bleg og mindreværdig afglans af ideernes guddommelige verden.

Det er disse bevægelser, som er med til at forme reformationens pessimistiske menneskesyn og hele virkelighedsopfattelse og ikke

mindst naturvidenskabens nye paradigme hos renæssancens naturvidenskabsmænd: Galilæi og Newton.

I Filosofien bliver den nye virkelighedsopfattelse udformet af Descartes i 1600-tallet: Al erkendelse får nu sit udgangspunkt og eneste forankring i det *subjektive*: I menneskets egen bevidsthed: "*Cogito, ergo sum. Jeg tænker, altså ER jeg.*" Det betyder en radikal *adskillelse* af det åndelige og det fysiske, af subjekt og objekt, af det sanselige og det åndelige, af ånd og natur. Resultat er en stadig mere radikal subjektivism og relativisme. Vi bliver lukket inde bag vore egen bevidstheds glasvæg, lukket inde i os selv, vort EGO's fæng-

ske filosof Jürgen Habermas beskriver. Vi ser nu, hvor dette moderne projekt er på vej hen. Både på det globale og det menneskelige plan.

"Det moderne menneske" er barn af renæssance og oplysnings-tid og dermed også af hele det paradigmeskift, som fandt sted mellem middelalderen og nyere tid.

Den helt overordnede consensus i denne virkelighedsopfattelse er den, at der *ikke findes nogen overordnet objektiv sandhed*, i hvert fald ikke én, som kan erkendes. (Jvf. Kants "Ding an sich").

Derfor kan skiftet i verdensopfattelsen stilles op i en række modsætningspar:

Middelalderens kristne virkelighedsopfattelse

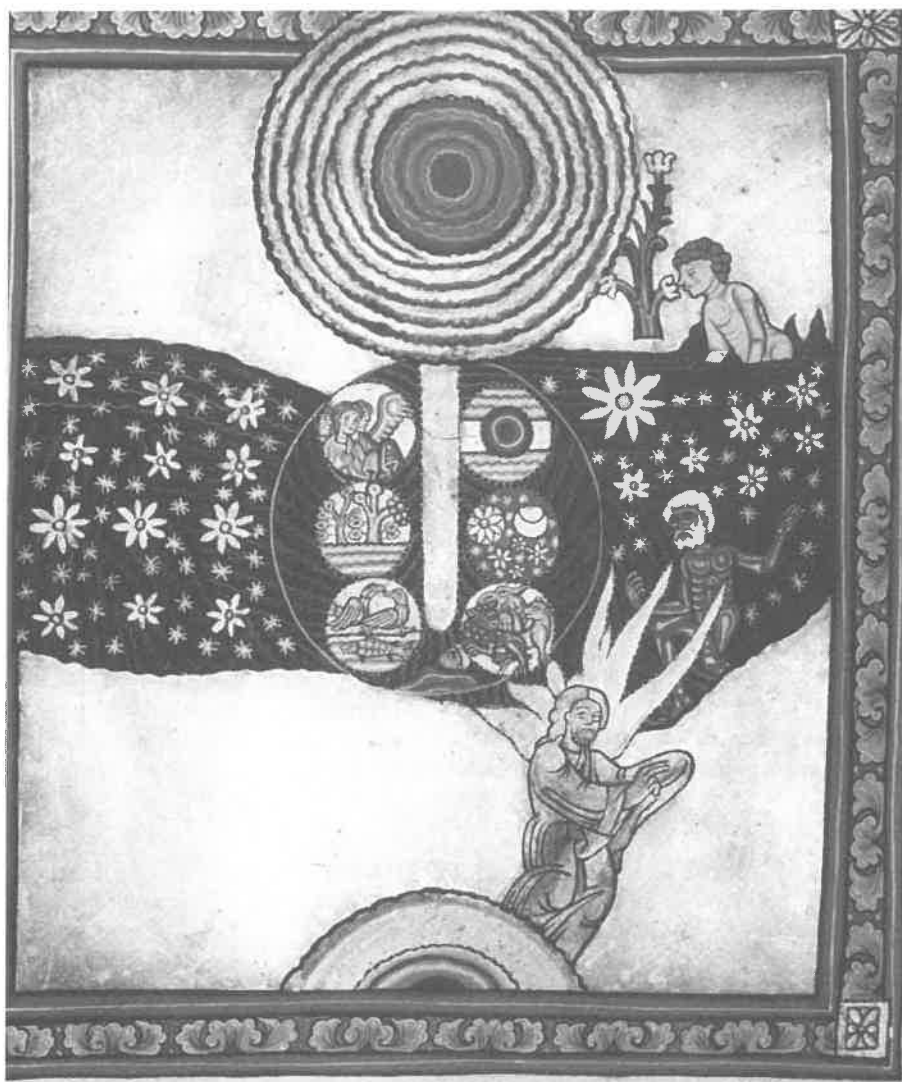
HOLISTISK
ORGANISK
SYNTEISK
MONISTISK
dynamisk
optimistisk

Modernitetens virkelighedsopfattelse

FRAGMENTERET
MEKANISTISK
ANALYTISK
DUALISTISK
statisk
pessimistisk

sel, afskåret fra det dybe livsfællesskab med Gud og *dermed også med vore medmennesker*.

På renæssancens og oplysnings-tidens verdensopfattelse og menneskesyn har vi opbygget hele vor moderne verden. Det er "*Det moderne projekt*", som den marxisti-

Men i kristendommen kan sjæl og legeme må ikke skilles ad. Vores legeme er Helligåndens tempel. Sanseligheden og legemet, det menneskelige

fællesskab og hele den skabte, fysiske natur er skabt til helhed og hellighed.

Præcis derfor var det at *ordet blev kød* og tog bolig iblandt os. Netop for ikke at vende ryggen til det legemlige og fysiske skaberværk, men for at gensakramentalisere det – for igen at gøre det *helligt*, som det er skabt til at være.

INKARNATIONENS MYSTERIUM ernøglen til fællesskabet med Gud, med næsten og med verdensaltet. Det kan middelalderens billeder hjælpe os til at forstå.

Middelalderens billedsprog

Et koncentreret udtryk for middelalderens mystiske billedsprog møder vi hos Hildegard af Bingen. (1098-1179)

Hun står som en *repræsentant* for Bibelens, oldkirkens og kirkefædrenes positive, holistiske men-

neskeopfattelse og verdenssyn, som ser Guds åbenbaring i den *fysiske og sanselige virkelighed*.

Det er en objektiv åbenbaringsmystik, en profetisk mystik, som netop udtrykker sig i *billeder* i form af visioner, som hun fastholder i bogillustrationerne i sine manuskripter.

Karakteristisk for disse billeder er, at de åbner for en *mangedimensional* virkelighedsopfattelse, hvor alting i den synlige, fysiske virkelighed opfattes som en vej ind til den guddommelige virkelighed, som er altings oprindelse og sidste mål.

I det følgende skal gives et eksempel på denne billedtolkning, et eksempel, som fortæller om inkarnationens altafgørende betydning.

træder ind i tiden og historien ved Marias *jatil* bebudelsen.

Hermed begynder en helt ny skabelse, som opretter alt det, som ved syndefaldet blev brudt ned i den første skabelse. Derfor kaldes Maria "Den nye Eva". Og derfor ser Hildegard hele verdensforløbet forfra: Det begynder med den første skabelse: En fantastisk middelalderlig "Big Bang"-teori! Først ser hun Treenigheden, Gud som er, og som var, før alle tider (den gyldne cirkel øverst med det safirblå centrum (Kristus) og Helligåndens ild som glødende bølgelinier, som forbinder Faderen og Sønnen i et dynamisk kærlighedsforhold, "den ildfyldte kraft", en kraft, som er så stærk, at den strømmer over og giver liv til hele universet: (-"*ved hvem (Kristus) alt er skabt*", som der står i den Nicæno-konstantinopolitanske trosbekendelse).

Forløseren

Illustrationen overfor er fra Hildegards første store teologiske visionsskrift *SCI-VIAS* fra omkring 1150.

Det illustrerer verdens- og frelsesdramaets kulmination og afgørende vendepunkt, da Gud

Først skabes "*Prima Materia*". Det er "den mørke materie", dvs. det fysiske stof og samtidig det første moderskød, universets moderskød. (Den mørke cirkel under Treenighedssymbolet) Nu sker skabelsens under: En kosmisk undfangelsesakt, hvor Helligånden som en lynild springer ned i det mørke moderskød og giver liv til hele universet ("*alt det synliges og usynliges Skaber*") Gnisten springer seks gange: De seks skabelsesdage (= de seks små cirkler, hvor man ser, hvad der blev skabt den pågældende dag iflg. 1. Mos Kap. 1) ("*og Guds Ånd svævede over vandene*")

("Det første moderskød" repræsenterer derfor nok mere kosmotokos, måske Sophia, som Hildegard dog ikke her nævner ved navn).

Nu ser hun en lille klump ler nederst i det nyskabte univers: Helligåndens gnist springer igen, og lerklumpen rejser sig op og bliver til et levende menneske (jvf. 1. Mos Kap. 2, hvor Gud indblæser sin Livsånde, dvs. Helligånden, i Adams næsebor).

Nu fortsætter historien øverst til højre: Adam i Paradis, endnu i nådens hvide klædebon, dvs. i kærlighedsfællesskab med Gud. Derfor er han endnu ung og smuk med mørkt krøllet hår.

Gud rækker ham nu en hvid blomst som symbol på kærlighedspagten mellem dem, men Adam snuser kun til den med sin næse,

dvs. han erkender med sit intellekt Guds kærlighed, men vil ikke tage imod den og leve i kærlighedsfællesskabet med Gud: Han vil ikke tage blomsten med sine hænder eller kysse den med sin mund. Han vender sig væk fra Gud, vil være sin egen herre: Han sætter Gud fra bestillingen og sætter sig selv på Hans trone!

Syndefaldets konsekvens er, at Adam (og Eva, naturligvis, idet "Adam" betyder menneske og dermed også Eva og hele menneskeheden) falder ned i mørket, som symboliserer synd, undergang, forgængelighed, sygdom og død ikke kun for menneskene, men for hele skaberværket.

Adam ligger nu "*bevidstløs*", dvs. uden bevidsthed om sin gudgivne værdighed som den fortabte søn. Rød af lidelse, nu "den gamle Adam" med hvidt hår og skæg og med skelettet strittende ud af det blodige legeme.

Men nu sker underet igen: Mysteriet, foreningen af støv og Ånd: Først stiger morgenrøden frem nederst i billedet. Morgenrøden er altid symbol på Jomfru Maria, for hun er den, af hvem Solen, Kristus, fødes. Det er verdenshistoriens vendepunkt. Den nye skabelse. Kristus er derfor Den nye Adam, ligesom Maria er den nye Eva: Det nye moderskød for hele skabelsen. Helligåndsgnisten springer ned i det fysiske moderskød, det er en ny *genfødsel* for hele ska-

berværket. ordet blev kød, dvs. det åndelige forenede sig med det fysiske, det legemlige, med et *menneskelegeme*, Jomfru Marias, og blev Gud-mennesket Kristus Jesus. "Lysmennesket", jvf. "*Gud af Gud, Lys af Lys*".

Inkarnationen fuldbyrdes i sin yderste konsekvens i Jesu død på korset: Hildegard ser, hvordan lysmennesket Kristus går ind i mørket, kæmper mod det og først sejner blodig og dødbleg (langfredag), men så går ind i mørket og kæmper mod det ("*nedfaren til dødsriget*"). Her sejrer han endeligt over synd og død og går ind i mørket, tager Adam ved hånden og rejser ham op, så han selv kan gå ud af mørket, "*genfødt til et nyt liv i Kristus*", som det hedder i dåbsritualet. For det enkelte menneske betyder vendepunktet en ny begyndelse i Kristi efterfølgelse, et vendepunkt konkretiseret i dåben: et liv befriet fra arvesyndens mørke. For hele kristenheden er vendepunktet Kirkens fødsel ved Helligåndens udgydelse pinsedag. Da får Kristi mystiske Legeme, Kirken, Kristi Brud, nyt liv og ny hellighed og ny kraft til at gå i Kristi efterfølgelse indtil de sidste tider, da "*Han vil komme igen med herlighed for at dømme de levende og de døde*".

Jvf. Paulus: "*Da Kristus Jesus var i Guddomsskikkelse holdt Han*

det ej for et røvet bytte at være Gud lig. Men Han ydmygede sig selv og tog tjenerskikkelse på og blev mennesker lig. Og da Han i fremtræden fandtes som et menneske, blev Han lydig indtil døden, ja døden på et kors.

Derfor har også Gud højt ophøjet Ham og givet Ham navnet over alle navne, for at i Jesu navn hvert knæ skal bøje sig i Himmel og på jord og under jorden og hver tunge skal bekende til Guds ære: Jesus Kristus er Herre."

Kristusmysteriet betyder derfor: *Fuldt menneske i korsdøden, fuldt Gud i opstandelsen.* Det er kristendommens krumtap. Det er det verdenshistoriske vendepunkt, da Guds frelsesplan træder ind i

sin sidste fase på vej mod genetablering af den oprindelige helhed og hellighed, kærlighedsfællesskabet med Gud og mennesker.

Fra det øjeblik går vi som enkeltpersoner og som menneskehed fremad i en dynamisk helliggørelsesproces, som ét organisk og dynamisk fællesskab, ét legeme, Kristi mystiske legeme, hvor Kristus i tidens fylde vil sammenfatte alt, både det himmelske og det jordiske". (Ef. 1,10)

Middelalderens mystik kan lære os at se "med troens øjne". Hildegard skriver:

"Med de legemlige øjne ser du overalt de skabt ting, men med troens øjne ser du overalt Gud".

Litteratur

Hildegard af Bingens billeder er udgivet Som diasserie af Religionspædagogisk Center i 1998: Kristen mystik. En diasserie om Hildegard Bingen.

Teksthefte til voksne og til børn.

På ANIS er i 1998 udgivet "Det levende Lys", Hildegards visionsbilleder af Kirsten Kjærulff og Hans Jørgen Frederiksen.

Litteratur og materialer vedr. middelalderen og kristendommens komme til Danmark

Faglitteratur:

Martin Schwarz Lausten: Kirkehistorie, Anis1997, s. 78-101

Lorenz Bergmann: Kirkehistorie, Haase 1978, bind 1 s. 163-179

Hal Koch: Danmarks kirke gennem tiderne, Gyldendal 1949

Politikens Danmarkshistorie s. ??-??

Undervisningsmaterialer:

Kirkens Tid, kirkehistorisk plakat, Religionspædagogisk Forlag 1999

Svend Andersen: Kirker og kalkmalerier, Carlsen Tema, København 1983

Jørgen Skastrup: Ansgar - Nordens apostel, Munksgaard 1983

Rikke Agnete Olsen: Kirken i middelalderen, Carlsen 1975

Bodil Busk Sørensen: Religion 5, Alinea 1996, s. 42-47

Kristen mystik, en diasserie om Hildegard af Bingen, Religionspædagogisk Center 1998

Folkets kirke, en video om kirken i Danmark, Religionspædagogisk Center 1997

Kirkens Undervisning 3/1999

Temaet for 1999 er kristendommens vej gennem 2000 år. Temaet er inspireret af årtusindskiftet men også af ønsket om at kirkehistorie må komme til at spille en større rolle i kirkens undervisning.

I næste nummer af Kirkens Undervisning vil vi tage fat på reformationen og dens konsekvenser i Danmark.

Artikler og indlæg modtages gerne.

Henvendelse

Adresseændringer bedes meddelt Avispost-kontoret. Husk ved alle henvendelser at opgive abonnements-nummeret, som står opført sammen med adressen på bladets bagside.

FOLKEKIRKENS PÆDAGOGISKE INSTITUT TILBYDER

Konference om førskolebørn og religion

Ved lektor Finn Rosenberg

Tirsdag den 31.august – fredag den 2.september

For indbudte, samt efter pladsmulighed for andre interesserede (præster, lærere og kirkelige medarbejdere)

Tilmelding: Senest 30.juni til Folkekirkens Pædagogiske Institut, 74 74 32 13 kl.10 – 15.

Kursus for begyndere om indledende konfirmationsforberedelse

Ved lektor Finn Rosenberg

Mandag den 20.september – fredag den 24.september 1999 på Folkekirkens Pædagogiske Institut

For præster, lærere og kirkelige medarbejdere fra sogne, som overvejer at etablere – eller lige har etableret – indledende konfirmationsforberedelse.

Tilmelding: Senest 20.juli til Folkekirkens Pædagogiske Institut, 74 74 32 13 kl.10 – 15.

Studiedag om skole-kirke samarbejde

Torsdag den 30.september 1999 kl. 10.00 – 16.00 på Nyborg Strand

Ved lektor Birgitte Thyssen

For præster, lærere og kirkelige medarbejdere

Tilmelding: Senest 30.juli til Folkekirkens Pædagogiske Institut, 74 74 32 13 kl.10 – 15.

Kursus om voksenpædagogik

Ved lektor Birgitte Thyssen

Mandag den 4. - fredag den 8.september 1999 på Folkekirkens Pædagogiske Institut

For præster og andre undervisere i kirkelig voksenundervisning

Tilmelding: Senest 4.august til Folkekirkens Pædagogiske Institut, 74 74 32 13 kl.10 – 15.

Vejlederkursus i kristendomsformidling i børne- og ungdomsarbejdet

ved lektor Finn Rosenberg og de frie, kirkelige børne- og ungdomsorganisationer

Fredag den 29.oktober - lørdag den 30.oktober 1999 i Vejle

For præster, lærere, sognemedhjælpere, kirkelige medarbejdere, bl.a. ledere i det kirkelige børne- og ungdomsarbejde

Tilmelding: senest 29.august til Folkekirkens Pædagogiske Institut, 74 74 32 13 kl.10 – 15.

Anmeldelser

Anmeldelser: Finn Rosenberg

Nina Tange: Religionspædagogiske pejlinger

Religionspædagogisk Forlag, Frederiksberg, 1999

I anledning af Nina Tanges fødselsdag er udsendt en række væsentlige religionspædagogiske artikler, hvor forfatteren belyser så væsentlige emner som: kristendomsfagets udvikling, undervisningsmaterialer kritisk belyst, børns og unges tro, menneskelig og kristelig dannelse hos Grundtvig, børns og unges syn på undervisning og gudstjeneste, forholdet mellem æstetik og etik hos Løgstrup, skolens etiske dannelsesopgave og kvalitetsbegrebet i religionsfaglig belysning. Nina Tange, der er lektor på Danmarks Lærerhøjskole, får her endnu en gang demonstreret sin omfattende viden og evne til at formulere væsentlige religionspædagogiske problemstillinger relevant, kort og klart.

Børnenes Computerbibel

Rim af Johannes Møllehave, billeder af Lise Rønnebæk, CD/CD-ROM med computerspil af M.A.G.I.C., musik af Jan Irhøj.
Det Danske Bibelselskab, 1998

Det er oplagt at tage nye mediemuligheder i brug i kirkens under-

visning. Bibelselskabet har udgivet et fornemt eksempel på en morsom og indholdsrig rim-bibel med tilhørende musik og computerspil.

Målgruppen er børn i alderen 3-9 år, står der på omslaget. Billederne og spillene henvender sig efter min mening mest til de mindre, rimene til de større af børnene.

Johannes Møllehave har forfattet rimene til 16 fortællinger fra det gamle testamente og 34 fra det nye. Versene er mundrette og morsomme. Man kan dog spørge sig selv, om der ikke er for mange pointer, som går hen over hovedet på målgruppen - både dogmatiske udsagn ("Gud skaber, når/og hvor han vil./"Bliv lys," sa 'Gud, og lys blev til...") og vittigt-voksne vers ("Om denne kalve-guld-substans/opførtes nu en rædsom dans./Man gjorde straks en gud af gullet,/hvad man jo aldrig havde skullet"). I hvert fald er det svært at lade rimene stå alene - en bibelhistorie er nødvendig, og bibelhistorier er der heldigvis mange bud på for øjeblikket!

Der er sat billeder, computerspil og musik til 12 af rimene - 5 fra det gamle, 7 fra det nye testamente. CD'en kan spilles på cd-spilleren. Når man starter CD-ROM'en kan man komme ind på et oversigtsbillede, hvor der svæver 12 ikoner rundt om en jordklo. Man kan så trykke ind på den fortælling, man ønsker at spille et spil om og eventuelt høre musik til (lyden kan klikkes bort).

Spillene, der er enkle (og derfor hurtigt kan blive kedelige for spillvante børn), giver muligheder for fx at samle puslespil, farvelægge personer, føre personer frem til et mål - eller ramme (Goliat!).

Billederne i bogen og på spillene er velgennemtænkte, enkle og farverige, gode for især de små i

målgruppen.

Musikken til rimene er rytmiske og af populært tilsnit. De giver Møllehaves rim god gennemslagskraft. De må kunne bruges i kirkeligt børnearbejde, også til børnegudstjenester. Det ville have derfor været en idé at udgive noder og becifringer til sangene. Bogen og dens muligheder kan også være et underholdende supplement til skolens kristendomsundervisning.

Sesams Børnebibel

Genfortalt af Tine Lindhardt
Illustrationer af Leon Baxter
Sesams Forlag, 1998

Sesams Børnebibel bygger på The Lion First Bible med tekst af Pat Alexander, men det er kun tekstudvalget og illustrationerne, der føres videre i Sesams Børnebibel. Teksten er nyskrevet af Tine Lindhardt. Der er ikke angivet en bestemt målgruppe, men bogen henvender sig naturligvis til børn, der kan få noget ud af en historie, der læses op. Sproget er enkelt og hverdagspræget uden at være "fladt". Fortællingerne er bygget godt op af Tine Lindhardt og de lægger udmærket op til samtale mellem oplæser og tilhører. Af de 64 fortællinger er halvdelen fra det gamle testamente. Det afspejler utvivlsomt den angelsaksiske tradition, men giver da plads for mange gode historier, selv om man måske kan sætte spørgsmålstegn ved den kristelige værdi af fortællingerne om Gideon, Samson og Ruth. Men oplæseren kan jo selv vælge ud. Illustrationerne er måske lidt blege og barnlige, men teksten er det hele værd. Det er måske det bedste bud på en børnebibel for øjeblikket.

KFUM og KFUK - et religionspædagogisk laboratorium

af Katrine Hermansen, landssekretær i KFUM og KFUK

Forkyndelsen af evangeliet med børn og unge er det helt centrale i KFUM og KFUKs arbejde. Som en bred, økumenisk, lægmandsbevægelse indenfor folkekirken ønsker vi til stadighed at være med til at udvikle nye arbejdsformer, prøve metoder og modeller af i praksis og inspirerer alle, der står i et forkyndende arbejde.

Vi lægger vægt på oplevelse og personlig aktualitet frem for undervisning og indlæring i traditionel forstand. Det gør vi fordi tilegnelsen af den kristen tro ikke nødvendigvis sker gennem forklaringer, men også gennem oplevelse og handling, dvs. deltagelse i en aktivitet. Dette ligger i god forlængelse af den del af religionspædagogikken, der går under betegnelsen "erfaringspædagogik".

Nytænkende

Vi gør meget ud af at afprøve nye former i forkyndelsesarbejdet. Således har vi f.eks. lige udsendt et forkyndelsesmateriale specielt rettet mod de 13.-19. årig, der består af en samling kendte musikvideoer med en tilhørende bog. I denne analyseres den fortælling en musikvideo er, og der trækkes paralleller til de bibelske fortællinger.

Også sang og musik-arbejdet i KFUM og KFUK afprøver til stadighed nye modeller. Ten Sing, der lige har fejret 10 års jubilæum i Danmark, er eksempel herpå.

Hverken musikvideomateriale, Ten Sing-arbejde eller Samarbejde i sognet er endegyldige modeller, men er hver især projekter, der leder os videre til nye modeller. Arbejdet sker naturligvis i en kritisk dialog med KFUM og KFUKs egen tradition og med Folkekirkeens gudstjenesteordning og salmebog. Ikke mindst Ten Sing-arbejdet illustrerer problemerne med at integrere børn og unge i den etablerede form, som anvendes ved søndagens højmesse.

Fra ord til handling

Udvalgsstrukturen i KFUM og KFUK og vores forlag, UNITAS; gør, at der sjældent behøver at være særligt langt fra ord til handling. Dertil kommer at de mange høj- og efterskoler med tilknytning til KFUM og KFUK også i høj grad leverer nye ideer, materialer osv. Høj- og efterskolerne har, sammen med de lokale foreninger, fingeren på pulsen i forhold til målgrupperne, hvilket der naturligvis søges brugt i det religionspædagogiske arbejde.

Religionspædagogikken i Danmark

Vi følger udviklingen i religionspædagogikken tæt og søger også at bidrage til nytænkningen. F.eks. var vi med til at danne Folkekirkeens Pædagogiske Institut og har gennem en lang årrække taget nye religionspædagogiske initiativer, f.eks. med Konfirmand 20000-projektet.

Et væsentligt bidrag til denne udvikling er kommet fra lærere og præster, der har indset behovet for at forstærke KFUM og KFUKs indsats for dåbsoplæing - især efter at folkeskolens undervisning i kristendomskundskab med skoleloven fra 1975 ikke længere kunne betragtes som folkekirkeens dåbsundervisning. I denne sammenhæng bliver KFUM og KFUK til et "laboratorium" til afprøvelse af nye forkyndelsesformer og dermed udvikle religionspædagogikken.

Denne laboratoriefunktion kan for udenforstående bidrage til at skabe usikkerhed om, hvorvidt der er én bestemt teologisk linie i KFUM og KFUKs forkyndelse. Omvendt er KFUM og KFUK med til at skabe dynamik i den religionspædagogiske diskussion gennem praksiserfaringer, hvilket vi ønsker at fortsætte med - også i et fortsat tæt samarbejde med andre organisationer og institutioner.

- er et tidsskrift til inspiration for alle i kirkens forskellige former for undervisning.
- praktisk hjælp til det pædagogiske arbejde i menigheden og det kirkelige børne- og ungdomsarbejde.
- undervisningsmodeller til brug for børn, unge og voksne.
- forslag til andagter og gudstjenester
- teologisk-pædagogisk information.
- anmeldelser og omtale af nye undervisningsmaterialer og litteratur med relevans til det pædagogiske arbejde i kirke og menighed.

Udgivet af EPS

Evangelisk Pædagogisk Samvirke er en sammenslutning af en række folkekirkelige organisationer, der er involveret i kirkens forkyndelse og undervisning. Formand: Finn Dyhrhagen.

Medlemmer af EPS

Dansk Bibelskole. Dansk Missionsråd. De samvirkende Menighedsplejer. Det danske Bibelselskab. Diakonhøjskolen. Diakonissehuset Sankt Lukas Stiftelsen. Diakonissestiftelsen. FDF. KFUK-spejderne i Danmark/De grønne pigespejdere. KFUM og KFUK i Danmark. KFUM-Spejderne i Danmark. KFUMs Idrætsforbund i Danmark. Kirkefondet. Kirketjenesten i Danmark. Menighedernes Daginstitutioner. Sammenslutningen af IM og KFUM/K skoler. Unge Hjem Bevægelsen i Danmark.

Redaktion

Henning Nørhøj (ansv.),
Arne Kristophersen, Finn Rosenberg
og Poul Abildgaard.

Sats og layout: Poul Abildgaard. Smouenvej 7B, 8410 Rønde. tel. 86372409. E-mail: Poul.Abildgaard@rhe.dk
Omslag: Poul Abildgaard
Vignetter: Marianne Jespersen
Tryk: Special-Trykkeriet Viborg a-s

Abonnement

Årsabonnement (4 numre)
kr. 125,-. Løssalg kr. 35,-
Giro 8 05 53 51.
Henvendelse: Jette Christensen, RPC.
e-mail: jc@rpc.dk

Religionspædagogisk Center
Frederiksberg Allé 10 A
1820 Frederiksberg C
Tlf.: 33 24 92 50 (kl. 10-16)
Homepage: www.rpc.dk

Religionspædagogisk Centers formål er at være til rådighed for såvel hjem, kirke og skole, hvad angår dåbsoplæring og kristendoms-undervisning.

- Udstillinger, kataloger og pædagogisk vejledning.
- Udlejning af film og bogkufferter.
- Salg af bøger og AV-materialer.

Ny, smuk plakat

Kirkens tid

Kirkens historie er vanskelig at anskueliggøre, men den er fyldt med personer, bygninger og ting, som er meget anskuelige. Plakaten »Kirkens tid« er et forsøg på at vise nogle af de mest centrale personer, bygninger og begivenheder i ét billede. Både personer og bygninger er angivet med navn og årstal. Plakaten er i flotte farver med guldtryk.

Plakaten kan bruges i forskellige undervisningssammenhænge f.eks. i konfirmandundervisningen, og pynte i ethvert menigheds-lokale etc. Plakaten er tegnet af Charlotte Clante og måler 50x70 cm.

Kr. 75,-

Plakaten kan bestilles hos Religionspædagogisk Center.

 **Religionspædagogisk
Center**

Frederiksberg Allé 10 A, 1820 Frederiksberg C
Tlf. 33 24 92 50, fax 33 25 06 07
www.rpc.dk e-mail: rpc@rpc.dk

